

Delimitacja i demarkacja granic Rzeczypospolitej

PO I ROZBIORZE

Wyznaczanie w terenie granic z Rosją, Austrią i Prusami było ogromnym przedsięwzięciem, które przeprowadzono w latach 1772-85 z dużą pieczołowitością. Wytyczona, opisana i skartowana wówczas granica państwa polskiego przetrwała jedynie do 1793 r.

HENRYK BARTOSZEWICZ

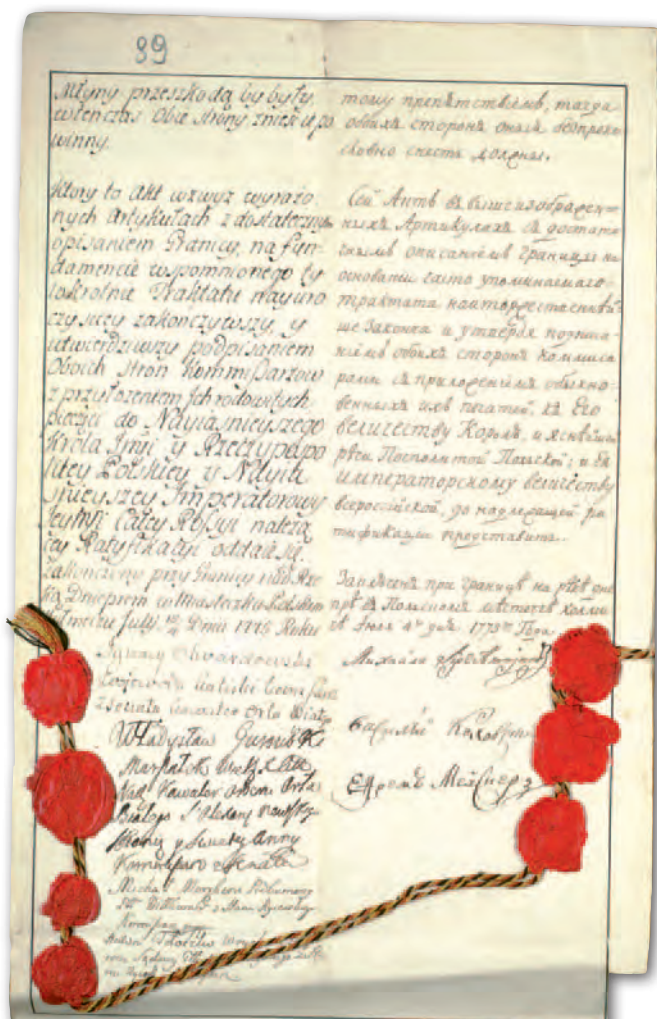
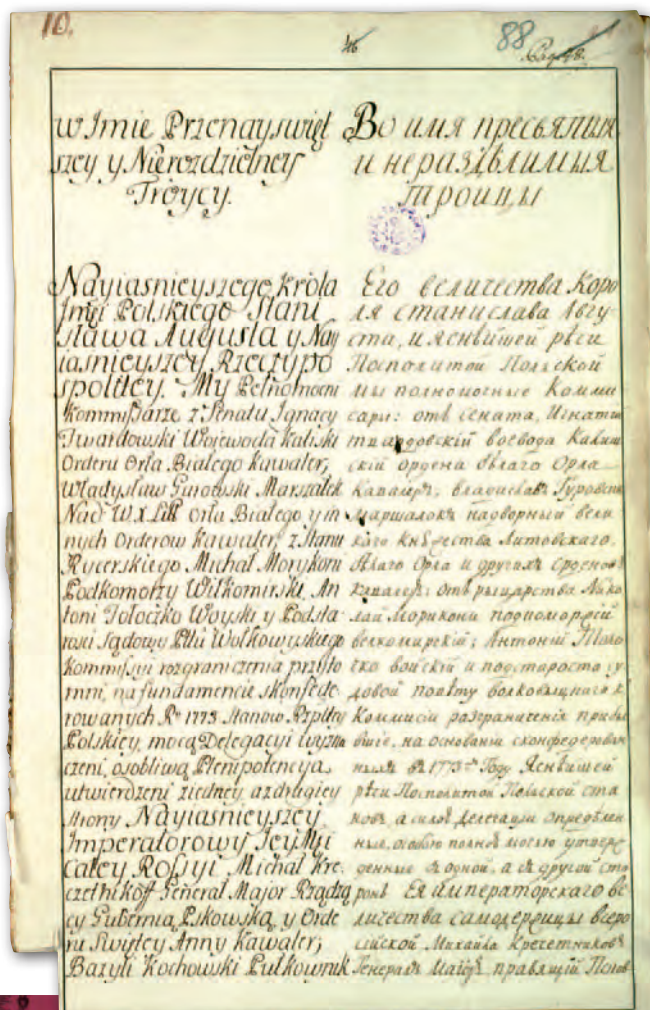
Na podstawie podpisanego 5 sierpnia 1772 r. w Petersburgu trójstronnego traktatu rozbiorowego Rosja, Prusy i Austria dokonały I rozbioru Polski. Rosja zagarnęła ziemie leżące między Dźwiną, Drucią i Dnieprem obejmujące województwa: inflanckie, większą część połockiego, prawie całe witebskie, mściwskie i wschodnią część mińskiego. Anektowane terytorium o powierzchni 92 tys. km² zamieszkiwało około 1,3 mln ludzi.

Prusy zajęły obszar 36 tys. km² z 580 tys. mieszkańców na terenach województw: pomorskiego, malborskiego, chełmińskiego, północnej części poznańskiego i gnieźnieńskiego, a także inowrocławskiego i części brzesko-kujawskiego, oraz warmińskiego księstwa biskupiego. Po stronie polskiej pozostały Gdańsk i Toruń.

Austria otrzymała ziemie na południe od Wisły i Sanu po Zbrucz ze Lwowem, ale bez Krakowa, o powierzchni 83 tys. km² z ludnością liczącą 2,65 mln. Objęły one części województw krakowskiego i sandomierskiego, prawie całe

ruskie i bełskie oraz skrawki podolskiego i wołyńskiego.

Określenie granic (delimitacja) udziału Rosji, Prus i Austrii w pierwszym rozbiórce Rzeczypospolitej w 1772 r. zostało zawarte w dokumentach międzypaństwowych, które przewidywały także wytyczenie granic w terenie (demarkację). Strona polska, mimo podpisania 18 września 1773 r. z państwami zaborczymi traktatów cesyjnych, długo zwlekała z wyznaczeniem komisarzy granicznych. Wytyczanie granic w terenie ze strony polskiej było nadzorowane i finansowane najpierw

przez powołaną na Sejmie 18 maja 1773 r. Delegację od Stanów Rzeczypospolitej do zawarcia traktatów rozbiorowych, a następnie w latach 1775-88 – przez Departament Interesów Cudzoziemskich Rady Nieustającej.

Przygotowania do prac demarkacyjnych rozpoczęto w 1774 r. od strony rosyjskiej. Sejm Rzeczypospolitej wyznaczył delegację polską do wytyczenia granicy z Rosją złożoną z 6 komisarzy: wojewody kaliskiego Ignacego Twardowskiego, marszałka nadwornego litewskiego Władysława Gurowskiego, podkomorzego trockiego Stefana Romera, podkomorzego wołkowyskiego Michała Morykoniego, wojskiego woł-

1. Akt Rozgraniczenia Rzeczypospolitej od Państwa Rosyjskiego, 4 (15) lipca 1775 r., pierwsza i ostatnia strona dokumentu, AGAD, AKW, „Rosyjskie”, karton 23, nr 10

kowyskiego Antoniego Tołoczko i pisarza ziemskiego wołkowyskiego Mikołaja Bułharyna [Volumia legum, 1860]. Na polecenie carycy Katarzyny II z 7 (18) listopada 1774 r. kanclerz Nikita Panin powołał delegację rosyjską do komisji granicznej w składzie: gubernator pskowski generał-porucznik Michał Kreczetnikow i radca mohylewski zarządu gubernialnego płk Wasyl Kachowski, którego w maju 1775 r. zastąpił komendant połocki Jefrem Meisner. Rosyjskich komisarzy w pracach demarkacyjnych mieli wspierać trzech inżynierowie mier-

2. Mapa północnego odcinka granicy polsko-rosyjskiej od ujścia rzeki Czarnohosicy do Dźwiny koło Wiazszcz do miasta Tołoczyna i do ujścia rzeki Orawy do Druci, 1775 r., AGAD, Zb. Kart. 508-5

niczy: mjr Jakow Sivers, mjr Rhod i Cejmern [J. Czajewski, 2008].

Do wytyczenia granicy w terenie i sporządzania map ze strony polskiej zatrudniono głównie topografów wojskowych, zwłaszcza oficerów Korpusu Inżynierów Koronnych i Korpusu Kadetów. Do pomocy komisarzom polskim król Stanisław August wysłał grupę geometrów, absolwentów Szkoły Rycerskiej, którymi dowodził inżynier i kartograf, wówczas chorąży Karol Sierakowski.

Prace demarkacyjne komisja polsko-rosyjska prowadziła od 4 (15) marca do 8 (19) lipca 1775 r. Na pierwszym zjeździe uzgodniono, że mapę graniczną wykonają rosyjscy miernicy. Kreczetnikow do zdjęć granicznych delegował Siversa. Dokumentem finalnym prac demarkacyjnych był sporządzony 4 (15) lipca 1775 r. *Akt Rozgraniczenia Rzeczypospolitej od Państwa Rosyjskiego*, którego oryginał jest przechowywany w Archiwum Głównym Akt Dawnych w zespole akt Archiwum Koronnego Warszawskiego (ryc. 1). Cztery dni później członkowie delegacji polskiej i rosyjskiej komisji delimitacyjnej złożyli podpisy pod protokołami końcowymi. Sejm Rzeczypospolitej ratyfikował rozgraniczenie w 1776 r.

Po zakończeniu prac demarkacyjnych w 1775 r. J. Sivers, na podstawie pomiaru Rhoda, sporządził mapę wytyczonej granicy polsko-rosyjskiej w skali około 1:14 000. W zbiorach polskich zachował się arkusz tej mapy przedstawiający odcinek północny granicy od ujścia rzeki Czarnohosicy do Dźwiny koło Wiazszcz do miasta Tołoczyna i ujścia rzeki Orawy do Druci, sporządzony wielobarwną techniką rękopiśmienną na papierze o wymiarach 51 x 74 cm (rys. 46 x 69,5 cm). Na mapie znajdują się podpisy komisarzy: Twardowskiego, Gurowskiego, Morykoniego

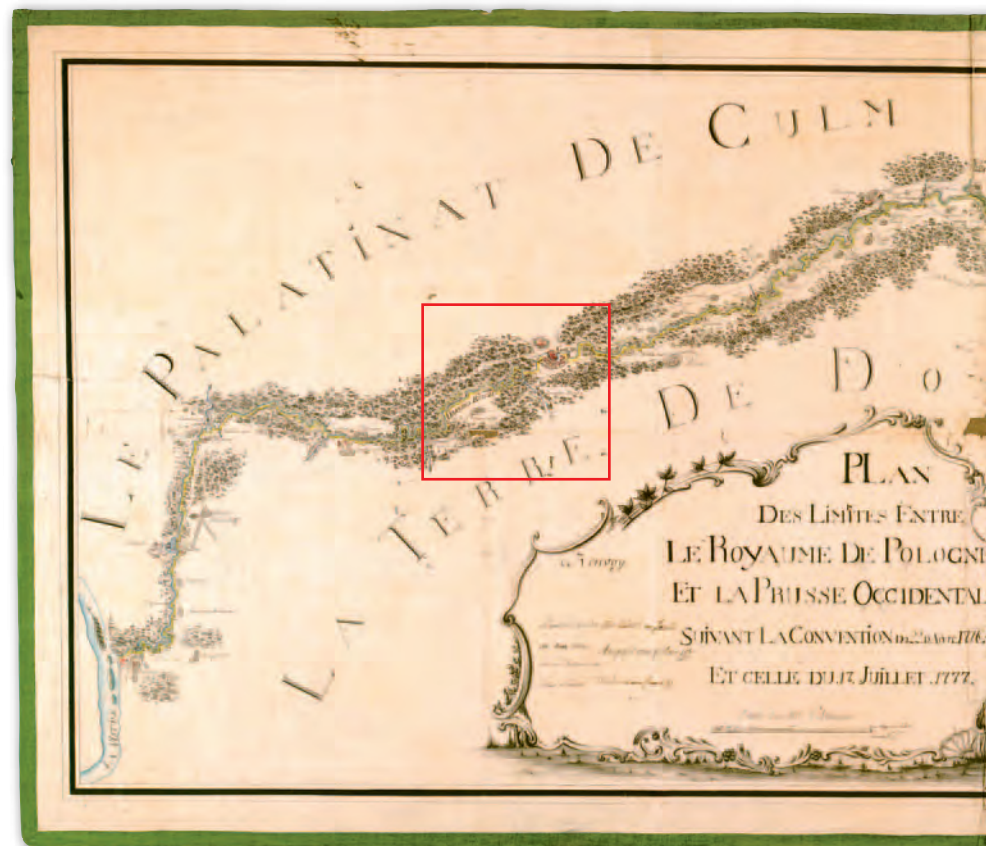

i Tołoczki ze strony polskiej oraz Kreczetnikowa, Kachowskiego i Meisnera ze strony rosyjskiej (ryc. 2).

Wytuczanie porozbiorowej granicy Rzeczypospolitej z Austrią rozpoczęło w maju 1776 r. Sejm powołał delegację polską złożoną z 6 komisarzy: wojewody poznańskiego Antoniego Jabłonowskiego, kasztelana gostyńskiego Antoniego Lasockiego, członka Rady Nieustającej Marcina Lubomirskiego, podczaszego krakowskiego Aleksandra Łętowskiego, podkomorzego gnieźnieńskiego Aleksandra Gurowskiego i podkomorzego kamienieckiego Sebastiana Gawrońskiego [Volumia legum, 1860]. Pracami pomiarowymi w terenie i sporządzaniem map kierowali trzej wybitni kartografowie wojskowi mjr K. Sierakowski, ppłk Paweł Tłubicki i mjr Jan Bakałowicz.

W zbiorach polskich, w zasobie kartograficznym AGAD w Warszawie (Zbiór Kartograficzny, Archiwum Koronne Warszawskie, Archiwum Królestwa Polskiego), zachowało się 13 map delimitacyjnych granicy polsko-austriackiej. Trzy z nich są mapami przedstawiającymi całą granicę od rzeki Białej do Dniestru wykreśloną zgodnie z postanowieniem traktatu cesyjnego z 18 września 1773 r. Najstarsza została sporządzona w 1774 r. przez Karola Perthéesa dla polskich komisarzy granicznych w skali

3. Mapa granicy polsko-austriackiej po I rozbiore Rzeczypospolitej według konwencji z 9 lutego 1776 r., AGAD, Zb. Kart. 100-1

około 1:474 000. Widnieją na niej pieczęcie i podpisy członków delegacji polskiej zawierającej układ rozejmowy z Austrią: przewodniczącego delegacji biskupa kujawskiego Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, marszałka Sejmu rozbiorowego 1773-75 Adama Ponińskiego i wojewody wileńskiego Michała Hieronima Radziwiłła. Drugą mapę w 1775 r. wykonał prawdopodobnie Bakałowicz, a trzecią około 1776 r. Perthées.

W 1776 r., po zakończeniu prac demarkacyjnych, powstały dwie mapy obejmujące całą granicę od Śląska do Ukrainy, wzdłuż biegu Wisły, Bugu i Dniestru, wytyczoną zgodnie z konwencją z 9 lutego 1776 r. Ich autorem jest najprawdopodobniej Bakałowicz. Jedna z nich ukazuje granicę powstałą w wyniku prac demarkacyjnych i ma charakter dokumentu prawnomiędzynarodowego, ponieważ została opatrzona pieczęciami i podpisanymi członków delegacji sygnatariuszy konwencji z 9 lutego 1776 r.: kanclerza wielkiego koronnego Andrzeja Mikołaja Młodziejewskiego, wojewody wileńskiego Michała Hieronima Radziwiłła, marszałka nadwornego koronnego Franciszka Rzewuskiego, pisarza wielkiego koronnego Augusta Kazimierza Sułkowskiego, sekretarza wielkiego koronnego Jacka Bartłomieja Józefa Ogrodzkiego i posła austriackiego w Warszawie Karla Emeryka Aleksandra Reviczky von Revisnye. *Carte des limites entre la Pologne et la Galicie selon la convention fait à Varsovie le 9-me fevrier 1776 entre Sa Majesté*

le Roi et la Republique de Pologne et Sa Majesté l'Imperatrice, Reine została sporządzona wielobarwną techniką rękopiśmienną na arkuszu papieru o wymiarach 74,5 x 48 cm (r. 70,5 x 44 cm) w skali około 1:620 000 (ryc. 3).

Zachowało się także 8 map odcinków granicy polsko-austriackiej wytyczonych w Ziemi Chełmskiej oraz w województwach: wołyńskim (w powiatach włodzimierskim, krzemienieckim i łuckim), podolskim (w powiecie kamienieckim), lubelskim (w powiecie urzędowskim), sandomierskim (w powiatach wiślickim i sandomierskim). Zostały one sporządzone w latach 1775-76, w skali około 1:28 000. Autorem wszystkich ośmiu kartografików jest prawdopodobnie Sierakowski, chociaż jego podpis znajduje się tylko na czterech. Na mapach oznaczono słupy graniczne polskie i austriackie oraz podano ich numery.

Kolejną grupę kartografików stanowią mapy sporządzone w latach 1775-76 w związku ze sporami terytorialnymi, które wyniknęły podczas wytyczania granicy polsko-austriackiej. Przedstawione sporne odcinki granicy były położone w pobliżu ujścia Przemszy do Wisły, ujścia Sanu do Wisły, nad Tanwią i nad Dniestrem. Trzy mapy wykonał Bakałowicz, jedną najprawdopodobniej Perthées. Na jednej z map widnieje podpis komisarza A. Jabłonowskiego, a inną podpisali komisarze austriaccy: Chretien de Püschel, Martin de Herrmann, Seeger de Durrenberg.

Demarkację między Polską i Prusami przeprowadzono w latach 1776-77. Komisarzami polskimi zostali: wojewoda brzesko-kujawski Ludwik Karol Dąbski, kasztelan żmudzki Michał Gorski (Górski), starosta inowrocławski Józef Brzeziński, podczaszy gnieźnieński Franciszek Sokolnicki, wojski wschowski Walenty Gozimirski, chorąży rypiński Adam Sumiński [Volumia legum, 1860]. Pracami pomiarowymi i kartograficznymi zajmował się komendant Korpusu Inżynierów Koronnych ppłk Jan Chrzyciel Klein, któremu towarzyszyli chorąży Michał Adam Kochanowski i kadet Feliks Nowicki.

W zasobie kartograficznym AGAD (Zbiór Kartograficzny, AKW, AKP) znajduje się 14 map dotyczących wytyczenia granicy polsko-pruskiej po I rozbiore Rzeczypospolitej sporządzonych w skali około 1:60 000. Osiem z nich przedstawia granice terenów zajętych przez Prusę przed rozpoczęciem prac demarkacyjnych. Sporządzone zostały w latach 1774-76 przez J. Bakałowicza (cztery) i K. Perthéesa (dwie). Na dwóch mapach brakuje podpisu wykonawcy (Bakałowicz lub Perthées).

Sześć spośród zachowanych map powstało w latach 1776-77 w wyniku prac demarkacyjnych. Były one wówczas integralną częścią dokumentów prawnomiędzynarodowych ustanawiających porozbiorową granicę państwową mię-

4. Mapa odcinka granicy polsko-pruskiej od Wisły do Wielkiego tętka ustalonej konwencją z 17 lipca 1777 r., AGAD, Zb. Kart. 2-1

dzy Polską i Prusami. Dwie z nich sporządzono po wytyczeniu granicy przez komisarzy obu stron według konwencji z 22 sierpnia 1776 r. Obejmują odcinek linii granicznej od Nowej Marchii do Wisły. Podpisali je reprezentujący w komisji delimitacyjnej delegację polską: płk Aleksander Mycielski, J.Ch. Klein, M.A. Kochanowski i F. Nowicki, oraz delegację pruską: Karl Ludwigh von Gaudi, August von Clair i Friedrich von Clair. Natomiast cztery mapy powstały po demarkacji przeprowadzonej zgodnie z nową konwencją polsko-pruską zawartą 17 lipca 1777 r. w związku ze sporami przy dalszym wytyczeniu granicy. Obejmują one odcinek linii granicznej ustalonej nową konwencją biegnący od Wisły do Wielkiego Łęcka. Wykreślone zostały w 1777 r. i podpisane przez tych samych członków komisji delimitacyjnej co mapy z 1776 r. Przechowywana w Zbiorze Kartograficznym AGAD mapa całego odcinka granicy polsko-pruskiej od Wisły do Wielkiego Łęcka sporządzona została wielobarwną techniką rękopiśmienną na papierze o wymiarach 152,5 x 66,1 cm (r. 143,0 x 56,5 cm) w skali około 1:60 800 (ryc. 4).

Dziełem finalnym prac demarkacyjnych było sporządzenie map i podpisanie protokołów końcowych, ratyfikowanych przez Sejm. Kartowanie granic rozbiorowych Rzeczypospolitej nadzorowali K. Sierakowski i J. Bakałowicz. Mapy zostały złożone w Departamencie Interesów Cudzoziemskich i stanowiły integralną część dokumentacji prawnomiędzynarodowej sankcjonującej I rozbiór Rzeczypospolitej.

Wytyczenie i skartowanie granic rozbiorowych nie kończyło prac delimitacyjnych. W latach 1780-85 (z przerwami) rewidowano i kartowano południową część granicy polsko-rosyjskiej wzdłuż Dniepru – od Łojowa do Kryłowa – i na zachód od tej rzeki. W skład komisji prowadzącej prace w terenie, której przewodniczył gen. Karol Malczewski, weszli mjr Sierkowski i kpt. Kochanowski oraz gefrajter Korpusu Kadetów Jan Rembieliński i geometra cywilny Bazyle Sewerynowski. W zbiorach polskich znajdują się 23 mapy granicy polsko-rosyjskiej na Ukrainie sporządzone w latach 1780-81 i przechowywane w AGAD (w Zbiorze Kartograficznym – 11 map, w AKW – 3 mapy, w AKP – 9 map). Mapy podpisali ich autorzy: gen. mjr Józef Zefiryn de Witte, M.A. Kochanowski, Adam Dłuski, Józef Łęski, Karol Malczewski, J. Rembieliński, Stanisław Zborowski

ze strony polskiej i Jakow Bułhakow, Iwan Fedorow, Michaił Potemkin, Myszyn Puszkow ze strony rosyjskiej. Większość map zaopatrzona została w adnotację o przyjęciu na sesji Rady Nieustającej 15 maja 1781 r. oraz w podpisy marszałka Rady Stanisława Poniatowskiego i przewodniczącego? Rady biskupa łuckiego Feliksa Turskiego. Na kilku kartografiach znajduje się podpis przewodniczącego? Departamentu Interesów Cudzoziemskich Joachima Chreptowicza z datą 16 listopada 1780 r.

Rewizję granicy polsko-austriackiej przeprowadzono w latach 1778-84. Objęto nią trzy odcinki: 1) wzdłuż Wisły – w okolicy Krakowa, Opatowca i Bobrka, 2) wzdłuż Bugu koło Kryłowa oraz 3) przy ujściu Przemszy do Wisły. Zachowało się w AGAD 7 map rewizyjnych, 1 mapa w Zbiorze Kartograficznym i 6 map w AKP. Na czterech z nich brakuje podpisów autorów. Natomiast trzy pozostałe mapy podpisali komisarze: polscy – Antoni Gruszecki, ppłk Jerzy Jan de Woyten, mjr Jan Krystian Lelmann, oraz austriaccy – ppłk Friedrich von Mieg i geometra Joseph Liesganig.

W latach 1782-85 pracowały polsko-pruskie komisje mieszane, które spisywały kontrowersje i rewidowały odcinki granicy wielkopolsko-śląskiej i wielkopolsko-brandeburskiej. Ze strony polskiej uczestniczyli w nich oficerowie Korpusu Inżynierów Koronnych kpt. Jan Henryk Gebhardt Marks i por. Jan Gawłowski. Zachowało się 7 map przechowywanych w AGAD (4 w Zbiorze Kartograficznym, 3 w AKW), które powstały w związku z prywatnymi sporami granicznymi. Dwie z nich dotyczą sporu między wsią Murzynowo (Moren) położoną w Prusach oraz dobrami Skwierzyna (Schwerin) i Świnia (Schweinert) usytuowanymi na terytorium Polski, rozstrzygniętego mocą konwencji z 27 września 1782 r. Mapy sporządzili w 1782 r. J.H.G. Marks i geometra pruski C.A. Bohrdt. Pięć map to kartografika kompleksów dóbr na Śląsku: Dubin, Stwolno, Łątka, Golejewko, Pakosław, Osiek, Szkaradowo – znajdujących się w granicach Rzeczypospolitej oraz Sulejewo (Sulau), Milicz, Żmigród, Smogarzewo, Piotrkosice – pozostających na obszarze państwa pruskiego. Zostały one wykreślone w latach 1782-83 przez J. Gawłowskiego, Samuela Ludwika Töppe i J. H. Wollenhaupta. Ponadto w AGAD w zespole AKP są przechowywane 3 mapy odnoszące się do sporu granicznego między polską wsią Wasi-

ły i wsią pruską Baraniewo sporządzone w latach 1785-88 przez Antoniego Giewartowskiego i Jakuba Krzysztofa Ignacego Jasińskiego, późniejszego dowódcę Korpusu Inżynierów Wielkiego Księstwa Litewskiego i generała powstania kościuszkowskiego.

W 1784 r. na polecenie Stanisława Augusta Poniatowskiego rozpoczęto kopiowanie map granic Rzeczypospolitej znajdujących się w zbiorach Departamentu Interesów Cudzoziemskich. Kopie miały jedynie zaspokoić ambicje kolekcjonerskie króla, wzbogacając jego prywatny Zbiór Geograficzny.

Wcześniej, bo około 1780 r., Karol Perthées sporządził dla króla redukcje map delimitacyjnych. Wśród tych kartografików zachowanych w zbiorach AGAD znajduje się mapa, która jest redukcją mapy delimitacyjnej wykonanej w 1775 r. przez J. Siversa, ukazująca odcinek północny granicy od ujścia rzeki Czarnohosicy do Dźwiny koło Wiaszcz do miasta Tołoczyna i ujścia rzeki Orawy do Druci. Jednakże nieco inny jest zasięg mapy sporządzonej przez Perthéesa wielobarwną techniką rękopiśmienną na arkuszu papieru o wymiarach 25,0 x 34,7 cm (r. 18,5 x 28,0 cm) w skali około 1:294 000, obejmującej na południu granicę polsko-rosyjską do Tołoczyna, a nie jak oryginał do ujścia Orawy do Druci (ryc. 5; porównaj: ryc. 2).

W trwających do 1788 r. pracach nad kopiowaniem map granicznych, kierowanych przez mjr. Karola Sierakowskiego, uczestniczyli kartografowie wojskowi, oficerowie i podoficerowie: z Korpusu Inżynierów Koronnych – kpt. Jan Gawłowski, kadet Krzysztof Hauffe, kadet Józef Hurtig, kadet Michał Kadau (Kado), por. Karol Kniaziewicz, por. Jan Albert Mehler, chorąży Jan Sielanka, kadet August Torri; z Korpusu Kadetów – ppor. Józef Łęski; z Korpusu Artylerii Koronnej – ppor. Kazimierz Małachowski, ppor. Mikołaj Spensberger, sztikjunkier Karol Toepfer oraz oberbombardier Michał Biling. Zachowało się 69 kopii i redukcji map delimitacyjnych, które powstały po pierwszym rozbiórze Rzeczypospolitej, w tym 33 mapy granicy z Rosją, 32 granicy z Austrią i 4 granicy z Prusami. Część oryginałów, na podstawie których zostały sporządzone, znajduje się w zbiorach polskich. Natomiast część map delimitacyjnych znamy jedynie z kopii i redukcji wykonanych na polecenie Stanisława Augusta Poniatowskiego. W zasobie AGAD znaj-

5. Mapa północnego odcinka granicy polsko-rosyjskiej od ujścia rzeki Czarnohosicy do Dźwiny koło Wiaszcz do miasta Totoczyna (redukcja), 1780 r., AGAD, Zb. Kart. 508-3

tylko na przedstawienie obrazu kartograficznego granic Polski z Rosją, Austrią i Prusami po I rozbiore, ale także stanowią ważne źródło do badań nad osadnictwem, hydrografią (znaczna część granic porozbiorowych biegła wzdłuż rzek) i siecią dróg ziem polskich w drugiej połowie XVIII wieku.

HENRYK BARTOSZEWICZ

dują się między innymi dwie mapy odcinka granicy polsko-pruskiej biegnące od Wisły do Wielkiego Łęcka z 1777 r. Oprócz oryginału (zob. ryc. 4) zachowała się kopia tej mapy wykonana przez Mikołaja Spensbergera wielobarwną techniką rękopiśmienną na papierze o wymiarach 149,0 x 62,5 cm (r. 144,0 x 57,6 cm), w skali około 1:60 000. Autor kopii przeniósł z oryginału podpisy komisarzy, a zgodność kopii z oryginałem potwierdził podpisem Karol Sierakowski.

Prace demarkacyjne granic z Rosją, Austrią i Prusami po I rozbiore Polski były ogromnym przedsięwzięciem, które przeprowadzono z dużą pieczołowitością. Granice w terenie zostały oznakowane słupami po obu stronach, na których umieszczono herby Rzeczypospolitej i poszczególnych państw sąsiednich. Między słupami pozostawiono odstęp 13 łokci (około 6 m) do wykonania rowu granicznego. Rosjanie po swojej stronie zbudowali wał o wysokości

około 3 m z drogą na szczycie dla strażnicy granicznej [J. Czajewski, 2008]. Prace demarkacyjne zakończyło sporządzenie map granic wytyczonych w terenie. Powstały także mapy rewizyjne i mapy sporów granicznych. Kartografika te ukazywały pełen obraz granic Rzeczypospolitej po I rozbiore. Wytyczona, opisana i skartowana wówczas granica państwa polskiego przetrwała do 1793 r. Traktaty, konwencje i mapy sporządzone w związku z rozbiorem Polski w 1772 r., które do 1793 r. były dokumentacją prawnomiędzynarodową sankcjonującą nowe granice Rzeczypospolitej, po II rozbiore stały się jedynie materiałem historycznym.

W zbiorach polskich zachowała się znaczna część oryginalnych map delimitacyjnych, rewizyjnych i sporów granicznych sporządzonych w latach 1772-85, którą uzupełniają kopie, wykonane przez zespół kartografów wojskowych kierowany przez Sierakowskiego i redukcje sporządzone przez Perthéesa. Wszystkie te kartografika pozwalają nie

Literatura:

- Bartoszewicz H., 2009: Zbiór Geograficzny Stanisława Augusta Poniatowskiego, cz. I-IV, GEODETA 2-4, 6;
- Buczek K., 2003: Kartograf Stanisława Augusta. Życie i dzieła, [w:] Karol Perthéés (1739-1815) kartograf Pierwszej Rzeczypospolitej i entomolog, Warszawa;
- Buczek K., 1990: Prace kartografów pruskich w Polsce za czasów króla Stanisława Augusta na tle współczesnej kartografii polskiej, „Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski”, z. 3, Kraków 1935;
- Cegielski T., Kądziela Ł., 1990: Rozbiory Polski 1772-1793-1795, Warszawa;
- Czajewski J., 2008: Delimitacja rozbiorowej granicy Rzeczypospolitej z Rosją w 1775 roku w świetle dokumentów i materiałów kartograficznych, w: Dawna mapa źródłem wiedzy o świecie, pod red. S. Alexandrowicza i R. Skryckiego, Szczecin;
- Giergielewicz J., 1933: Zarys historii Korpusu Inżynierów w epoce Stanisława Augusta, Warszawa;
- Kaczmarczyk Z., Leśniodorski B., 1966: Historia państwa i prawa, t. II: od połowy XV wieku do r. 1795, wyd. drugie poprawione i uzupełnione, Warszawa;
- Łonczyńska K., 1960: Zbiór Geograficzny Stanisława Augusta, „Archeion”, t. 33;
- Volumina legum, 1860: t. VIII, Petersburg.